

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси все більш стають невід’ємною та визначальною частиною світового економічного співробітництва, мають всеосяжний характер та безпосереднім чином відбиваються на формах та напрямках зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) вітчизняних підприємств. Відповідно до глобалізаційних впливів корегуються національні та зовнішньоекономічні стратегії розвитку підприємств, визначаються стратегічні альтернативи поширення їх присутності на зовнішніх ринках. Все це потребує відповідної управлінської підтримки та забезпечення процесів прийняття управлінських рішень в сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Участь у зовнішньоекономічній діяльності та поширення присутності на глобальних ринках надає підприємствам додаткових можливостей збільшення обсягів господарських операцій та участі у процесах міжнародного розподілу окремих технологічних операцій. Однак окрім можливостей слід враховувати й можливі суперечливі наслідки впливу глобалізаційних процесів на підприємство, а саме загострення конкуренції не тільки на ринках збуту продукції, а й у фінансово-інвестиційній та інформаційній сферах. Тому ефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю сучасних підприємств неможливо без урахування глобалізаційних аспектів її здійснення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження теоретико-методологічних та прикладних аспектів впливу глобалізації на економічних суб’єктів різного рівня господарювання є предметом уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Ф. Фукуями, К. Омає, Дж. Стігліца, Р. Фатхутдинова, О. Білоруса, А. Поручника, А.Філіпенка, Ю. Макогона та ін. [1, 2, 3, 4, 5]. Однак широкий спектр питань глобалізаційного впливу залишає деякі його аспекти невизначеними, а саме ті, що стосуються управління ЗЕД підприємств, що зумовлює необхідність проведення додаткових досліджень у даній площині.

Метою статті є визначення та дослідження глобалізаційних аспектів управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств.

Основний зміст дослідження. Інтенсифікація сучасних світових зовнішньоекономічних відносин, нарощування експортних та фінансових потоків в умовах глобалізації дедалі формує визначальну роль зовнішньоекономічної діяльності для розвитку держав та їх суб’єктів господарювання. При цьому розгортання та активізація процесів глобалізації суттєвим чином впливають на напрями та форми ЗЕД, підходи до її організації та управління. Саме впливом глобалізації можна пояснити появу тих чи інших нових форм зовнішньоекономічної взаємодії, економічних та соціальних явищ у світі. В науковій літературі існують різні підходи до визначення глобалізації. На думку фахівців ЮНІДО, глобалізація – це реструктуризація і трансформація світової економіки, яка змінює правила гри для всіх учасників, у процесі якої розширюється розрив між тими країнами, що досягли критичної промислової маси, необхідної для глобальної конкуренції тими, хто відстав [7]. Американський учений І. Валлерстайн визначає глобалізацію («світ-економіку») як системне утворення з єдиним розподілом праці і множиною культур [8]. Український дослідник А. Філіпенко вважає, що «глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, небаченій до цього диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі ТНК у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту» [9].

Деякі дослідники визначають глобалізацію як інтенсивний етап інтернаціоналізації виробництва і господарського життя, для якого характерним є посилення нерівномірності економічного розвитку, економічна взаємозалежність держав і небувале збільшення можливостей економічного, технологічного та інформаційного впливу на цей процес. При цьому часто увага акцентується на зміні ролі національних держав. Якщо раніше, за образним висловом О. Неклесси, світова економіка була полем, на якому діяли суверенні держави, то в умовах глобалізації вона перетворюється на самостійний суб'єкт, що діє на полі суверенних держав [10].

На думку В. Сенчагова, глобалізація - це синтетична категорія, що претендує на узагальнення еволюційних та революційних змін в об'єктивно-предметній та інтелектуально-інноваційній діяльності людини. Вона покликана запропонувати окремим державам концепцію основних контурів їх розвитку в межах загальної моделі цивілізаційних перетворень [11].

Сучасний процес глобалізації має наступні характерні риси:

взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;

фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;

послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;

розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;

створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;

тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

Серед основних джерел глобалізації можна виділити наступні [6]:

лібералізація міжнародної торгівлі, яка зумовила стрімке зростання обсягів та диверсифікацію географії міжнародних потоків товарів і послуг;

лібералізацію міжнародних фінансових потоків, розвиток надпотужних транснаціональних корпорацій (ТНК), формування глобального фінансового ринку ;

технологічний прогрес у сфері транспорту, електроніки, телекомунікацій, інших галузях;

розвиток і вдосконалення засобів комунікації.

Своє відображення означені процеси знайшли у всіх сферах економічної діяльності суб'єктів господарювання, особливо зовнішньоекономічній. Саме тому при організації та забезпеченні її управління слід враховувати всі наведені аспекти й джерела глобалізації та специфіку їх прояву. Так, лібералізація торгівлі та інші форми економічної лібералізації викликали обмеження політики протекціонізму й зробили зовнішньоторговельні відносини для підприємств більш вільними та прозорими. Результатом стало суттєве зниження та усунення багатьох митно-тарифних бар'єрів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. При цьому істотним чином зріс рух капіталу та інших чинників виробництва, особливо всередині різного роду інтеграційних утворень. Інтеграційні процеси слід також вважати одним із найсуттєвіших проявів та аспектів глобалізації, який вплинув не тільки на процеси економічної взаємодії суб'єктів господарювання, а й спричинив певні зрушення у політико-правовій площині.

Важливе значення для розвитку процесу управління ЗЕД підприємств має технологічний прогрес, який призвів до різкого скорочення транспортних і комунікаційних витрат, значного зниження витрат на опрацювання, зберігання і використання інформації. Результатом стала майже інформаційно-комунікаційна революція засобів зв'язку, принципів управління ЗЕД та взаємодією між суб'єктами господарювання в цілому. Окрім найпоширеніших проявів у вигляді створення

електронної пошти та Інтернету, слід відзначити появу віртуальних підприємств, електронних грошей та платіжних систем та ін. Тобто стало можливим значне розширення сфери зовнішньоекономічної діяльності підприємств і горизонтів її управління на основі нових засобів комунікації. Підприємства, що орієнтувалися винятково на місцеві ринки, розширили свої виробничі та збутові можливості, вийшовши на національний та міжнародний рівні.

Подібні структурні зміни зміцнюють позиції таких підприємств, збільшують їхній прибуток, підвищують продуктивність, що дозволяє їм обирати джерела постачання сировини, відкривати виробництво й освоювати ринки в інших країнах, швидко пристосовуючись до мінливих умов зовнішнього середовища. Практично всі великі підприємства мають у своєму розпорядженні мережу філій або стратегічні союзи, які забезпечують їм необхідний вплив і гнучкість на окремому ринку. В межах подібних суб'єктів господарювання нині здійснюється майже третина світової торгівлі. Тобто можемо казати про виникнення не тільки глобальних форм міжнародної та зовнішньоекономічної діяльності, а й глобальних підприємств.

З появою глобальних підприємств міжнародні суперечки значною мірою перемістилися з державного на фірмовий рівень, й конкурентна боротьба відбувається не між країнами за територіальні володіння, а між їх підприємствами за частку на світовому ринку. Деякі політики і дослідники убачають у таких компаніях загрозу інституту державності. В будь-якому разі зрозуміло, що багатонаціональні підприємства та інші структури - як приватні, так і державні - перетворилися на основних дійових осіб глобальної економіки.

Суттєвим поштовхом розвитку глобалізаційних процесів стали трансформаційні перетворення в державах пострадянського простору та Китаї. Початок цьому був покладений оголошеною у 1978 р. реформою в Китаї, за якою відбулися політичні та економічні перетворення в державах Центральної та Східної Європи і розпад СРСР. Цей процес призвів, як вважають фахівці, до ідеологічної конвергенції, тобто на зміну суперечностям між ринковою економікою Заходу і соціалістичною економікою Сходу прийшла практично повна єдність поглядів на ринкову систему економіки. Уряди цих країн та сили в міжнародних організаціях і країнах з розвиненою ринковою економікою, що їх підтримали, сконцентрували свою увагу на трьох умовах переходу до ринку: стабілізації макроекономіки, лібералізації цін і приватизації державних підприємств. При цьому, на жаль, недооцінювалася важливість формування ринкових інститутів, необхідність створення умов для розвитку конкуренції, ігнорувалася особлива роль уряду в сучасній змішаній економіці.

З точки зору управлінських аспектів забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків сучасних підприємств важливим є визначення глобалізації як вищої стадії процесів інтернаціоналізації. У цьому розумінні глобалізація - це сукупність таких процесів і явищ, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації та міждержавне переміщення трудових ресурсів; переважання орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні та інших трансакціях (на рівні підприємств); територіальна та інституціональна інтеграція ринків. Характерною особливістю тут є міжнародні потоки, які в умовах лібералізації майже або зовсім не контролюються національними законодавствами. В основному, це потоки капіталу та інформації.

Процес інтернаціоналізації з позицій окремих країн розвивається у двох напрямках - усередину і назовні. Розвиток усередину означає, що процес йде шляхом розширення використання іноземних товарів, капіталу, послуг, технологій, інформації у сфері внутрішнього споживання певної країни. Розвиток назовні характеризується переважанням орієнтації країн на світовий ринок і глобальною експансією підприємств у торгівлі, інвестиціях та інших операціях. Головним наслідком цього процесу, поряд із зростанням взаємозалежності держав, є просторова та інституційна інтеграція ринків.

Важливим компонентом процесу інтернаціоналізації й одним з основних джерел глобалізації є феномен транснаціоналізації, в межах якої певна частка виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни залежить від рішень міжнародних центрів за межами конкретної держави. Провідними силами тут виступають транснаціональні компанії (ТНК), які самі є одночасно і результатом, і головними діючими особами інтернаціоналізації.

Процес глобалізації економіки прискорився в останні десятиріччя, коли різні ринки, зокрема - капіталу, технологій і товарів, а певною мірою і праці, ставали дедалі більш взаємопов'язаними та інтегрованими у багатопланову мережу ТНК. Ці досить впливові, добре організовані утворення постійно прагнуть до формування нових зв'язків у виробництві, продуктових розробок, дизайну, товарної універсальності та маркетингу. Вони постійно спрямовані на експансію, прагнуть виходу на нові ринки, виступають за єдині ліберальні правила господарської гри, а також є важливим інструментом глобалізації ринків шляхом розширення інформаційної інфраструктури, яка прискорює укладання і знижує витрати господарських операцій. Хоча певна кількість ТНК оперує в традиційному торговельному секторі, в цілому міжнародні фірми виступають за промислову реструктуризацію багатьох країн, що розвиваються, шляхом створення нових галузей, зокрема автомобільної, нафтохімічної, машинобудівної, електронної та інших, і модернізації традиційних, включаючи текстильну і харчову.

У межах процесу глобалізації склався комплекс відносин між його учасниками. Деякі з цих відносин мають інтеграційну спрямованість, інші можуть призвести до дезінтеграції та розколу. Суперечливість самого процесу інтернаціоналізації і збереження дієвих державних структур залишаються важливими джерелами конфліктів у сучасній світовій системі, попри численні спроби їхньої гармонізації. Форми прояву і наслідки конфліктів, а також засоби і можливості їх розв'язання є різними в окремих групах країн. Відмінності визначаються характером взаємозв'язків у даній системі і рівнем розвитку відповідних країн, а також специфікою їхніх соціальних, ідеологічних і культурних структур.

Висновки. Таким чином, при організації зовнішньоекономічної діяльності підприємства та забезпеченні її належного управління слід враховувати не тільки тенденції розвитку ЗЕД в умовах інтернаціоналізації виробництва, а й її глобалізаційні аспекти, основними з яких є:

- розвиток глобальної взаємодії у сфері зовнішньоекономічного співробітництва, що має прояв у виникненні нових форм зовнішньоекономічної діяльності, зокрема у сфері інвестиційного співробітництва, науково-технічної та виробничої коопераційної взаємодії підприємств;

- загострення конкуренції на світових ринках не тільки у сфері товарного виробництва, а й у фінансовій, інвестиційній, науково-технічній та інформаційній площині;

- поширення операцій внутрішньофірмового обміну та трансфертного ціноутворення, модифікація товарного виробництва та бази формування інтегративних корпоративних структур (консорціуми, ТНК, виробничо-комерційні агломерації, віртуальні підприємства та ін.);

- зміна галузевої структури економіки та зміщення центрів тяжіння у бік послуг у загальному обсязі зовнішньоекономічних зв'язків;

- формування глобальних ринків та виділення макрорегіонів на тлі загальносвітових інтеграційних процесів;

- зростання впливу міжнародних торговельних та фінансових організацій, що сприяють розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Анотація

Розглянуто основні підходи до визначення феномену глобалізації. Виокремлено основні джерела та напрями глобалізаційного впливу з точки зору організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Досліджено глобалізаційні впливи та аспекти управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств.

Ключові слова: глобалізація, управління, зовнішньоекономічна діяльність, підприємство, вплив

Аннотация

Рассмотрены основные подходы к определению феномена глобализации. Выделены основные источники и направления глобализационного воздействия с точки зрения организации и управления внешнеэкономической деятельностью предприятий. Исследованы глобализационные воздействия и аспекты управления внешнеэкономической деятельностью предприятий.

Ключевые слова: глобализация, управление, внешнеэкономическая деятельность, предприятие, влияние

Summary

The main approaches to the definition of the phenomenon of globalization are considered. The basic sources and the impact of globalization on the organization and management of foreign economic activity of enterprises are identified. The main impact and aspects of globalization on the management of foreign economic activity of enterprises are studied.

Key words: globalization, management, foreign economic activity, enterprises, impact

Список використаних джерел:

1. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О. Г. Білорус. — Київ, 2001. — 733 с.
2. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : у 2 т. / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. — К. : КНЕУ, 2006. — Т. II. — 592 с.
3. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация : тревожные тенденции [пер. с англ. Г. Г. Пирогова] / Дж. Ю. Стглиц. — М. : Национальный общественно-научный фонд, 2003. — 304 с.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. — М. : АСТ, 2004. — 592 с.
5. Омае К. Упадок национального государства : становление региональных экономик / К. Омае. — М. : Европа, 2009. — 336 с.
6. Жаліло Я. А. Глобалізація та проблеми збереження економічного суверенітету України // Я. А. Жаліло // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2011. — № 2(19). — С. 11.
7. <http://www.unido.org>
8. Валлерстайн, И. Мир-системный анализ / И. Валлерстайн. — М. : Знание, 2004. — 582 с.
9. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку. Історія і сучасність / А. С. Філіпенко. — К.: «Знання», 2007. — 670 с.
10. Неклеса А.И. Глобализация: новый цивилизационный контекст / А. И. Неклеса // В сб. : Проблемы глобализации. Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». — М. : Новый век, 2001. — С. 32 - 66.
11. Сенчагов В. К. Конкурентоспособность и инвестиционный потенциал экономики / В. К. Сенчагов, А. Н. Захаров, А. А. Зокин // Бизнес и банки. — 2003. — № 43. — С. 12-18.